

Reijo Rautajoki

Filosofian tohtori
reijo@rautajoki.fi

Myötäpäivään Suomenlahden ympäri – Inkeriläisten leiriketju jatkosodan aikana

Avainsanat: inkeriläiset, väestönsiirto, sotapakolaiset, karanteenileiri, sijoittaminen, palautus

*Olen tutkinut Inkeriä ja inkerinsuomalaisuutta 15 vuoden ajan. Kiinnostukseni tähän aiheeseen perustuu inkeriläiseen äitiini. Hän valmistui opettajaksi Leningradissa, saapui Suomeen jatkosodan aikana ja toimi opettajana eläkkeelle siirtymiseen asti. Hänen tarinansa olen kertonut kirjassani *Vaietut* (Mediapinta 2010). Väitöskirjani *Vaiettu sotapakolaisuus* (Uef 2017) käsittelee inkeriläisiä opettajia jatkosodan jaloissa. Olen pitänyt lähes 100 Inkeri-luentoa eri oppilaitoksissa ja erilaisten yhdistysten kutsumana. Parhaillaan valmistelen laajaa tutkimusta inkeriläisten vaelluksesta Suomenlahden ympäri monipolvista leiriketjua pitkin.*

Inkerinsuomalaisia sotapakolaisia siirrettiin Viron kautta Suomeen 63 000 henkeä vuosina 1943–1944. Siirrot tapahtuivat kahdessa vaiheessa: suunnitellusti ja hallitusti keväät-kesän 1943 aikana ja hallitsemattomasti lokakuusta 1943 tammi-helmikuulle 1944. Tätä suurta väestöryhmää kuljetettiin leiriltä toiselle Inkerissä, Virossa ja Suomessa. Siirrot päättyivät inkeriläisten palauttamiseen Neuvostoliittoon ja karkotukseen vuodenvaihteessa 1944–1945. Inkeriläisten kierros Suomenlahden ympäri kesti vajaat kaksi vuotta.

Inkeriläisten väestönsiirto oli vain pieni osa Euroopassa tapahtuneita suurina väestönsiirtoja, joita saksalaiset toteuttivat toisen maailmansodan aikana. Suomen oloissa ne olivat kuitenkin merkittävä voimainpönistus sodan oloissa. Inkeriläisten palautus kotimaahansa liittyi sekin maailmasodan jälkeisiin väestöjärjestelyihin, joissa Neuvos-

toliiton vaatimuksia toteutettiin Jaltan konferenssissa vuonna 1945 sovitun mukaisesti.

Miksi inkeriläiset haluttiin Suomeen?

Ensimmäiset keskustelut inkerinsuomalaisten siirtämisestä pois sodan jaloista käytiin Suomen ja Saksan edustajien välillä jo loppusyksyllä 1941. Alueelle oli jäänyt lähes 70 000 inkeriläistä. Saksalaiset olivat valmiit siirtämään 50 000 inkeriläistä jäätyneen Suomenlahden yli. Matka olisi tehty jalan. Ajatus oli mahdoton ja sellaiseksi se jäi. Suomen oma elintarviketilanne oli vaikea, eikä täällä ollut valmiuksia ottaa vastaan noin suurta joukkoa. Mutta siirtoajatus jäi muhimaan.

Kun inkeriläisten siirtoa käsiteltiin Suomen hallituksessa joulukuussa 1942, päällimmäisenä asiana oli Suomen työvoimatilanne. Kaksi vuosikymmentä kestänyt heimojärjestöjen tekemä työ oli keskeinen tekijä inkeriläisten siirron taustalla. Inkerin väestön hädänalainen tilanne loi painetta. Hallitus päätti perustaa siirto-organisaation ja sen johtoon määrättiin professori Pentti Kaitera.

Ensi vaiheessa saksalaiset suostuivat 12 000 inkeriläisten siirtämiseen Suomeen. Työkykyisestä väestä oli tullut tärkeä osa saksalaisten työvoimaa Inkerissä, eikä heitä haluttu päästää lähtemään.

Hatsinan leiri

Hatsinan kaupungista muodostui keskuspaikka, josta suurin osa inkeriläisistä aloitti

matkansa kohti Suomea. Saksalaisten Hatsinaan pystyttämän laajan pakolaisleirin asu-
misolot olivat suorastaan surkeat. Navettaa
muistuttavat parakit oli pystytetty savisille
pelloille, niissä oli maalattiat, ei lämmitystä,
pimeää, ahdasta ja hygienian puutteellista.
Taudit levisivät. Ruokana oli 200 grammaa lei-
pää ja kerran päivässä jauhovelliä. Tällaisissa
oloissa inkeriläiset saattoivat virua jopa viik-
kokausia odottamassa lähtöään Suomeen.

Kun suomalaiset siirtoviranomaiset ava-
sivat toimistonsa ovet 9.4.1943, Suomeen
lähtijöiksi ilmoittautui päivittäin satoja suo-
malaisia perheitä. Ensimmäiset inkeriläisten
junakuljetukset eli transportit Viron Kloogal-
le alkoivat toukokuussa 1943. Lehmät, hevo-
set ja koneet piti jättää ja myydä venäläisille
tai saksalaisille. Makasiineissa oli valtavat
määrät tavaraa: tavaroilla täytettyjä maito-
tonkkia, matkalaukkuja, reppuja, ompeluko-
neita, samovaareja, polkupyöriä, juuttisäkke-
jä ja kaikenlaisia kangasnyyttejä. Mukaan sai
ottaa sen verran tavaraa, kun jaksoi kantaa.

Saksalaisten kanssa sovittiin junakul-
jetusten yksityiskohdista Hatsinan leiriltä
länteen Viroon. Kuljetus tapahtui reittiä Hat-
sina—Tallinna—Klooga—Paldiski. Lähtijöiden
kontrolli Hatsinan asemalla oli äärimmäisen
tarkkaa puuhaa. Saksalaiset tarkistivat ju-
niin nousevien henkilöllisyyden ennakkoon
laaditun luettelon mukaan. Ylimääräisiä ei
junaan päästetty. Ihmiset sullottiin härkä-
vaunuihin matkan ajaksi, mikä oli sen ajan
oloissa kohtuullisen mukava tapa matkustaa.

Klooga – ensimmäinen siirtovaihe

Kloogan pakolaisleiri sijaitsi 30 kilometriä
Tallinnasta länteen. Se oli suomalaisten yl-
läpitämä pääleiri, jonne Suomeen lähtijät
sijoitettiin odottamaan siirtoa Paldiskin sa-
tamaan. Siirrot tapahtuivat sitä mukaa kuin
laivoja saapui heitä noutamaan.

Leirin rakennukset olivat neuvostoarmeijan
Viron miehitysaikana rakentamia parake-
ja. Ne olivat kylmiä ja ahtaita. Vaatteista ja
ruuasta oli jatkuva pula. Ihmiset vaihtoivat
omaisuuttaan leipäpaloihin. Leirillä suoriteti-
in väestön kirjaus. Jokaisesta lähtijästä täy-
tettiin väestönsiirtokortti.

Inkeriläisiä houkuteltiin lähtemään Sue-
meen erityisellä tiedotteella: ”Suomi kutsuu
Teitä inkeriläiset.” Lähtijät täyttivät vapaah-
toisuutta osoittavan anomuksen. Näin haluti-
in näyttää ulkovalloille, että kyseessä ei ol-
lut pahamaineinen väestön pakkosiirto, jota
saksalaisilla oli tapana harrastaa.

Ensimmäinen laiva kohti Hankoa lähti
Paldiskista 29.3.1943 mukanaan 302 inkeri-
läistä. Suomalaiset lotat tarjosivat matkan

aikana kaurapuuroa. Ensimmäisen siirtovai-
heen aikana Suomeen tuli 22 000 inkeriläistä.

Toinen siirtovaihe

Sodan yleistilanne huononi saksalaisten
kannalta vuoden 1943 kuluessa. He valmis-
tautuivat vetäytymään Leningradin ympäris-
töstä poltetun maan taktiikkaa noudattaen.
Siviilit haluttiin pois odotettavissa olevien
rajujen taistelujen alta. Kaikkien inkerin-
suomalaisten haluttiin poistuvan alueelta.
Lokakuussa 1943 tehtiin Suomen ja Saksan
hallitusten välillä uusi sopimus kaikkien in-
keriläisten siirtämisestä pois Inkeristä. Tämä
merkitsi valtavaa ruuhkaa ja hullunmyllyä
Viron leireillä. Junat toivat Kloogalle lyhyessä
ajassa 20 000 henkeä.

Ahtaus leirillä oli suunnaton. Kolkois-
sa sementtiparakeissa kurjinta oli kylmyys.
Ruoka oli huonoa, vain laihaa keittoa ja sitä
oli vähän. Taudeista eniten vaivasivat lavan-
tauti ja pilkkukuume. Kaikki eivät mahtuneet
majoittumaan kasarmien seinien sisälle. Osa
joutui yöpymään ulkosalla loppusyksyn pak-
kasilla. Laivakalustoa kuljetuksiin ei ollut
saatavissa riittävästi.

Lottia lähetettiin Viroon muonittamaan
kenttäkeittiöiden avulla siirtoa odottavia.
Loppusyksyn sekasortoinen tilanne Kloogal-
la johti siihen, että monia keskeisiä toimen-
piteitä ei kyetty tekemään Viron puolella. Ne
kasaantuivat Suomen vastaanottoleireille.
Toisen siirtovaiheen aikana kesäkuun 17. päi-
vään 1944 mennessä Suomeen saapui noin
39 000 inkeriläissiirtolaista.

Merikuljetukset

Merikuljetuksista Paldiskista Hankoon otti
vastatakseen Suomen merenkulkuhallitus.
Ensimmäinen laiva, joka kuljetti inkeriläisiä
Hankoon, oli s/s Aranda. Paldiskin satama-
sa laivaan nousi 302 henkeä maaliskuun 29.
päivänä 1943. Lähtijät tarkastettiin nimiluet-
teloiden mukaan. Kuljetus saapui Hankoon
samana päivänä. Aranda toi yhteensä 12 534
Inkerin pakolaista Suomeen, keskimäärin
350 henkeä kerralla.

Keväällä ja kesällä kuljetukset hoidettiin
enimmäkseen päiväaikaan. Matka Paldis-
kista Hankoon kesti normaalisti 5–7 tuntia.
Myrskyssä matka-aika venyi joskus kaksin- tai
kolminkertaiseksi. Syksyn tultua siirryttiin li-
säantyneen ilmavaaran takia yökuljetuksiin,
jolloin laivat saapuivat Hankoon aamun sa-
rastaessa. Enimmillään erilaisia aluksia oli
käytössä 16, mutta ei samanaikaisesti. Kaik-
kiaan inkeriläisten siirto-operaatioon tarviti-
in yhteensä 154 laivakuljetusta.

Vastaanottoleirit

Vastaanottoleirit olivat väliasemia, joissa hoidettiin tärkeimmät toimenpiteet ennen siirtoa karanteenileireille. Vastaanotossa viivytettiin pari päivää. Suomessa vastaanottoleirinä oli aluksi yksinomaan Hanko. Leirin keskus-toimisto sijaitsi Evankelisessa rukoushuoneessa Esplanadin varrella. Rakennukseen pystytettiin sijoittamaan 400 pakolaista.

Tulliniemen satamasta maahan saapujat kävelivät kolmen kilometrin matkan kaupungin keskustaankin rukoushuoneella tapahtuneeseen vastaanottoon. Täällä tulijat kirjattiin, ja he saivat tilapäiset henkilökortit. Jokaiselle saapumiserälle pidettiin tervehdyspuheet ja iltahartaudet.

Rukoushuoneen ohella majoituspaikoiksi vuokrattiin Hangon työväentalo ja venäläisten vuokra-aikana rakentamat sotilasparakit. Työväentaloon mahtui 400 ja parakkeihin 500 ihmistä. Raaseporin Lotta Svärd-järjestö piti rukoushuoneessa ruokalaa.

Inkeriläisiä majoitettiin toisen siirtovaiheen aikana myös moneen muuhun paikkaan, muun muassa venäläisten rakentamiin parakkeihin Hanko Pohjoisen ja Täktomin sotavankileireille. Jälkimmäinen sijaitsi viisi kilometriä kaupungin ulkopuolella, jonne venäläiset olivat rakentaneet vuokra-aikana lentokentän.

Hangon puistoon rakennettiin kolme suurta täisaunaa ihmisten puhdistamista varten. Kuumuus oli tehokkain keino pilkkukuumetta vastaan. Rukoushuoneen vieressä piha-alueelle rakennettiin viisi sinihappokammioita ja kaksi kuumailmakammiota vaatteiden desinfiointia varten.

Hangon leirin kapasiteetti oli 2000 henkeä. Ihmiset viettivät Hangossa yleensä vain pari kolme päivää. He kävivät saunassa ja saivat ruokaa sekä puhtaat vaatteet. Sen jälkeen heidät ohjattiin juniin ja lähetettiin eteenpäin karanteenileireille.

Kaikkiaan Hangon sataman kautta saapui Suomeen 80 prosenttia inkeriläisistä eli 49 500 henkeä. Vastaanottoleireillä menetyi lähes 200 inkeriläistä, joista Hangossa ainakin 121. Kun Hangon kapasiteetti ei pahimman ruuhkan aikaan riittänyt, Raumalle, Turkuun ja Pohjankuruun perustettiin vastaanottoleirit loka- ja marraskuussa 1943. Niiden kautta saapui yhteensä yli 13 000 inkeriläistä.

Karanteenileirit

Inkeriläisten kuljetukset vastaanottosatamista jatkuivat rautateitse joukkokuljetuksina karanteenileireille, joita kutsuttiin myös väestönsiirto- tai sijoitusleireiksi. Leirien

tarkoitus oli nimensä mukaisesti varmistaa karanteenin avulla, etteivät kulkutaudit pääse leviämään muun väestön keskuuteen. Monella leirillä eristäminen oli löysää, jopa nimellistä.

Loppusyksyllä 1943 tilanne muuttui. Väki saapui suoraan asuinseuduiltaan, jolloin eristämisen tärkeys tautitilanteen kurissapitämiseksi korostui. Karanteeniaika kesti kolme viikkoa, jona aikana inkeriläiset pyrittiin pitämään erillään muusta väestöstä. Tämä oli usein ylivoimainen tehtävä hajallaan olevissa leireissä.

Karanteenileirien valinnassa rautatien läheisyys oli tärkeää, jolloin suurten ihmismäärien siirtely oli suhteellisen vaivatonta. Siirtolaiset saattoivat kulkea asemalta jalkaisin perille. Leirirakennuksiksi valittiin suuria rakennuksia, kuten kansakouluja, kansanopistoja, nuorisoseurojen-, työväen- ja suoje-luskuntataloja.

Karanteenileirit olivat läpikulkupaikkoja, joissa pysähdyttiin odottamaan sijoittamista työhön ja asumaan. Joskus odotus venyi useiden viikkojen mittaiseksi. Ihmisten viihtymisestä leireillä pyrittiin pitämään huolta. Tarkoituksena oli opastaa inkerinsuomalaisia ottamaan ensimmäiset askeleensa suomalaisessa yhteiskunnassa.

Leiriorganisaatio oli laajimmillaan loka-joulukuussa 1943, jolloin sen piti pystyä majoittamaan yli 30 000 ihmistä samanaikaisesti. Varsinaisia pääleirejä oli viisitoista, minkä lisäksi oli kymmeniä apuleirejä. Pääosa leireistä sijaitsi Etelä- ja Lounais-Suomessa. Suurimmat leirit olivat Lohja ja Loimaa, joiden kummankin kautta kulki yli 10 000 henkeä. Pohjoisin leiri oli Oulussa.

Inkeriläisten väestönsiirto ei saanut julkisuutta Suomen tiedotusvälineissä. Siirtoa ei saanut julkistaa. Tähän oli kaksi perustetta. Ensimmäinen koski laivakuljetusten turvallisuutta. Toinen syy liittyi ulkomaisen lehdistön reaktioon, sillä väestönsiirrot olivat saksalaisten suosima menettely, johon inkeriläisten siirtoa ei haluttu rinnastaa.

Sijoittaminen

Karanteeniajan jälkeen tulijoita alettiin sijoittaa maatiloille ja työpaikoille. Heille hankittiin sijoituspaikat perheittäin sekä oleskelu- ja työluvat 15 vuotta täyttäneille. Perheet pyrittiin pitämään yhdessä ja kaikille löytämään oman ammattinsa mukainen työ. Työntajille jaettiin lomakkeita, joilla ne saattoivat tilata itselleen työvoimaa.

Suurin osa inkeriläisistä sijoittui poikkeusoloista huolimatta suhteellisen nopeasti sota-ajan yhteiskuntaan. Helmikuussa 1944 arvioitiin noin 70 prosenttia saapuneista

sijoittuneen työhön. Pääosa inkeriläisistä sijoittui maataloilille, joilla myös tarve oli suurin. He tulivat toimeen omilla ansioillaan, mikä helpotti nopeasti elämää. He alkoivat tuntea kuuluvansa yhteiskuntaan. Moniin tehtaisiin palkattiin inkeriläisiä. Kaikkiaan heitä oli sijoitettuna yli 500 kuntaan vuonna 1944.

Valtiollinen poliisi Valpo oli lähtökohteisesti epäluuloinen tulijoita kohtaan, olivathan inkeriläiset Suomea vastaan sotaa käyvän valtion kansalaisia. Valpo pyrki löytämään joukosta aktiiviset kommunistit ja neuvostomyönteistä propagandaa levittävät henkilöt ja estämään heidän pääsynsä jo ennalta Suomeen. Kuulusteluja tehtiin Viron leireillä Kloogalla ja Paldiskissa ja myöhemmin Suomen karanteenileireillä.

Palautukset

Syksyn 1944 välirauhansopimuksessa edellytettiin, että Suomi palauttaa tänne väkisin tuodut neuvostokansalaiset. Sopimuksen sanamuoto oli tulkinnanvarainen. Venäläisten johtaman Valvontakomission tulkinta oli, että inkeriläiset on palautettava. Suomi taipui tähän nöyrästi. Vastaan ei uskallettu laittaa. Pelättiin maan miehitystä, jolla komissio uhkaili.

Komission venäläiset upseerit kiersivät eri paikkakunnilla taivuttelemassa inkeriläisiä palaamaan. He käyttivät houkuttelua, painostusta ja uhkailua. Inkeriläisille luvattiin paluu kotiseudulle ja valtion apua tarvitseville.

Palautusoperaatio tapahtui nopeasti. Rautatieasemien tuntumaan pystytettiin pikavauhtia 20 lyhytaikaista kokoamiskeskusta. Yli 55 000 inkerinsuomalaista kuljetettiin junilla Vainikkalan kautta kotimaahansa vuodenvaihteen 1944–1945 kahden puolen. He eivät päässeet koteihinsa, vaan joutuivat kauas Etelä-Venäjälle ilman paluuoikeutta kotiseudulleen.

Noin 8 000 inkeriläistä kieltäytyi palaamasta Suomesta Neuvostoliittoon. Puolet heistä pakeni Ruotsiin.

Lopuksi

Valtiovallan suhtautuminen inkeriläisiin teki täyskäännöksen välirauhansopimuksen jälkeen. Heimoveljistä tuli tekijä, josta oli päästävä nopeasti eroon. Yksilöt menettivät merkityksensä. Inkeriläisiä ei rohkaistu jättämään Suomeen. Virallinen Suomen vaiken heistä. Ulkosuhteiden hoitoa ei saanut vaarantaa. Suomettumiseksi mainitun ajan voidaan katsoa alkaneen tästä hetkestä. Vielä

kahdeksan vuotta myöhemmin presidentti Paasikivi totesi pääministeri Kekkoselle: ”Parasta olisi, jos inkeriläiset hiljakseen poistuisivat maasta”.

Inkeriläisten kierros Suomenlahden ympäri kesti lähes kaksi vuotta. He kiersivät reitin myötäpäivään. Kun heidät palautettiin kotimaahansa, kyseessä oli huijaus, petos, johon Neuvostoliitto ja sen valvontakomissio syyllistyivät. Samalla neuvostovaltio jatkoi sitä hidasta kansanmurhaa, jota se oli harjoittanut tätä kansanosaa kohtaan koko Stalinin hallintokauden ajan.

Lähteet

- Flink, Toivo (2010). Kotiin karkotettavaksi. Inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon vuosina 1944–1955. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Joutsamo, Timo (toim) (2017). Siellä jossain – täällä kotona. Paimiolaiset sodassa 1939–1945. Kaarina: Paimion Sotaveteraanien Tuki ry.
- Mylläniemi, Maila (2011). Majakkana peltomereissä. Evankelinen kansanopisto 85 vuotta kauhajokisessa maisemassa. Kauhajoki: Kauhajoen evankelisen opiston Opistoystävät.
- Nevalainen, Pekka (1990). Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla. Helsinki: Ota-va.
- Pirhonen, Seppo (toim.) (2015). Pääteasema. Karjalaiset Paimiossa. Preitilä: Paimion Karjalaseura.
- Pitkänen, Eero (2014). Paimenpoika Inkeristä. Tuusula: Reuna.
- Pullinen, Antti (2007). Karjalaiset tulevat – inkeriläiset lähtevät. Iitin siirtoväen huollan arkisto kertoo 1939–1947. Kausala: Sanapaja.
- Puurunen Leo (toim.) (1994). Lapinlahti kotiseutukirja. Lapinlahti: Lapinlahti-Seura.
- Rautajoki, Reijo (2017). Vaiettu sotapakolaisuus. Inkeriläiset kansakoulunopettajat jatkosodan aikana. Väitöskirja. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 147. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Similä, Jouni (2002). Inkerin pakolaiset Oulussa. Janne Kankainen, Panu-Pekka Rauhala ja Jouko Vahtola (toim.) Oulu ja oululaiset sodissa 1939–1945. Oulu: Oulun veteraanikirja.
- Tuuli, Erkki (1988). Inkeriläisten vaellus. Helsinki: WSOY.
- Vuoristo, Esa (2006). Inkeriläiset Lohjalla ja Lohjan lottien urakkatyöt 1943–1945. Espoo: Karhukopio.